

TASAVVUF VA BADIY TAFAKKUR UYG‘UNLIGI: “YUSUF VA ZULAYHO” DOSTONLARIDA MA’NAVIY KOMILLIK TALQINI

Subhina Salohiddinova Muhiddin qizi

**Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika instituti,
Filologiya va ijtimoiy fanlar fakulteti, 1-kurs talabasi**

Suyunova Dilbar

**Ilmiy rahbar: Kattaqo‘rg‘on davlat pedagogika
instituti professor o‘qituvchi**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20352462>

Annotatsiya

Mazkur maqolada Sharq mumtoz adabiyotining yuksak namunalaridan biri bo‘lgan “Yusuf va Zulayho” dostonlarida tasavvufiy-falsafiy qarashlar, ishq konsepsiyasi hamda ma’naviy komillik masalalari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Yusuf va Zulayho obrazlari orqali inson ruhiyati, ilohiy muhabbat, sabr, imon, nafs bilan kurash va ruhiy poklanish jarayonlari badiiy vositalar yordamida yoritilgan. Shuningdek, Abdurahmon Jomiy va Durbek talqinlarining poetik hamda lingvopoetik xususiyatlari qiyosiy jihatdan o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: tasavvuf, ilohiy ishq, komil inson, Sharq adabiyoti, poetika, lingvopoetika, ruhiy poklanish, badiiy tafakkur, ma’naviy komillik, mumtoz doston.

Annotation

This article analyzes the Sufi-philosophical views, the concept of love, and the issue of spiritual perfection in the classical Eastern literary work “Yusuf and Zulaykha.” Through the images of Yusuf and Zulaykha, themes such as divine love, patience, faith, struggle against the ego, and spiritual purification are artistically interpreted. In addition, the poetic and linguopoetic features of the interpretations by Abdurahmon Jami and Durbek are comparatively examined.

Keywords: Sufism, divine love, perfect human, Eastern literature, poetics, linguopoetics, spiritual purification, artistic thinking, spiritual maturity, classical epic.

Аннотация

В данной статье анализируются суфийско-философские взгляды, концепция любви и проблема духовного совершенства в произведениях «Юсуф и Зулейха» восточной классической литературы. Через образы Юсуфа и Зулейхи раскрываются темы божественной любви, терпения, веры, борьбы с нафсом и духовного очищения. Также сравнительно исследуются поэтические и лингвопоэтические особенности интерпретаций Абдурахмана Джамии и Дурбека.

Ключевые слова: суфизм, божественная любовь, совершенный человек, восточная литература, поэтика, лингвопоэтика, духовное очищение, художественное мышление, духовное совершенство, классическая поэма.

KIRISH

Sharq mumtoz adabiyoti tarixida “Yusuf va Zulayho” syujeti alohida badiiy-estetik qiymatga ega bo‘lgan diniy-falsafiy mavzulardan biri hisoblanadi. Ushbu syujetning manbai Qur‘oni karimning “Yusuf” surasiga borib taqalsa-da, keyinchalik u Sharq xalqlari adabiyotida turli poetik va tasavvufiy talqinlar asosida qayta ishlangan. Ayniqsa, Abdurahmon Jomiy, Durbek hamda boshqa ijodkorlar ushbu syujet orqali inson ruhiyati, ilohiy muhabbat va komil inson konsepsiyasini yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlaganlar.

“Yusuf va Zulayho” dostonlari nafaqat ishqiy voqealar tasviri, balki inson qalbining ma’naviy kamolot sari harakati, nafs va ruh o’rtasidagi ziddiyat hamda ilohiy haqiqatga yetishish jarayonining ramziy ifodasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan mazkur asarlar Sharq poetik tafakkurining yirik namunalari biri hisoblanadi.

ISHQ VA TASAVVUF KONSEPSIYASINING BADIY MOHIYATI

Sharq mumtoz adabiyotida ishq ikki asosiy shaklda talqin qilinadi:

- majoziy ishq;
- ilohiy ishq.

Majoziy ishq insoniy tuyg’ular bilan bog’liq bo’lsa, ilohiy ishq inson ruhining Haq sari intilishi va ma’naviy poklanishini anglatadi. “Yusuf va Zulayho” dostonlarida Zulayhoning Yusufga bo’lgan muhabbati dastlab dunyoviy ehtiros shaklida namoyon bo’ladi. Biroq voqealar rivoji davomida ushbu muhabbat ruhiy kamolot va ilohiy muhabbat darajasiga ko’tariladi.

Tasavvuf ta’limotida ishq inson qalbini poklovchi eng qudratli ma’naviy kuch sifatida talqin qilinadi. Shu sababli Zulayho obrazi oddiy oshiq ayol emas, balki ruhiy izlanish va tavba orqali ma’naviy poklanishga erishgan timsol sifatida gavdalanadi.

Abdurahmon Jomiy talqinida ishq ko’proq ilohiy-falsafiy mazmun kasb etsa, Durbek dostonida insoniy kechinmalar, dramatism va ruhiy iztiroblar yanada ta’sirchan ifodalangan.

YUSUF OBRAZINING BADIY-FALSAFIY TALQINI

Yusuf obrazi Sharq adabiyotida go’zallik, poklik va komillik timsoli sifatida tasvirlanadi. U nafaqat tashqi husn egasi, balki yuksak axloq, sabr va iymon namunasi hamdir. Yusuf obrazi orqali insonning turli sinovlar orqali ruhiy yuksalishi ko’rsatiladi.

Yusuf obrazining asosiy poetik xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- ilohiy go’zallik ramzi;
- axloqiy poklik timsoli;
- sabr va matonat namunasi;
- komil inson modeli;
- haqiqat va adolat ifodachisi.

Tasavvufiy qarashlarda Yusufning quduqqa tashlanishi inson ruhining sinov bosqichini anglatadi. Zindon esa qalbning poklanish jarayonini ifodalovchi ramziy makon sifatida talqin qilinadi. Demak, Yusuf boshidan kechirgan barcha sinovlar insonning ma’naviy komillikka erishish yo’lidagi ruhiy kurashlarini aks ettiradi.

ZULAYHO OBRAZINING PSIXOLOGIK VA RAMZIY XUSUSIYATLARI

Zulayho obrazi Sharq poetikasidagi eng murakkab va serqirra ayol obrazlaridan biri hisoblanadi. Dostonning boshlanishida u nafsoniy ehtiros ta’siridagi hukmdor ayol sifatida gavdalansa, keyinchalik ruhiy iztirob, tavba va sabr orqali ma’naviy poklanish sari intiladi.

Zulayho obrazining asosiy jihatlari:

- nafsoniy ehtiros;
- ruhiy iztirob;
- tavba va nadomat;
- sabr va sadoqat;
- ilohiy muhabbatga yetishish.

Mazkur obraz orqali inson qalbining o’zgarish jarayoni, ya’ni nafsdan ruhiy komillik sari evolyutsiyasi badiiy talqin qilinadi. Shu jihatdan Zulayho obrazi tasavvufiy adabiyotda ruhiy poklanishning ramziy modeli sifatida muhim o’rin egallaydi.

ASARLARNING LINGVOPOETIK XUSUSIYATLARI

“Yusuf va Zulayho” dostonlari poetik tilning nihoyatda boy va murakkab tizimiga ega. Asarlarda metaforalar, ramziy tasvirlar, tasavvufiy terminlar hamda poetik san’at vositalari keng qo’llanilgan.

Lingvopoetik vositalarning asosiy turlari:

- metafora va ramziy obrazlar;
- tazod san’ati;
- parallelizm;
- takror san’ati;
- tasavvufiy poetizmlar;
- emotsional-ekspressiv birliklar.

Masalan, “nur”, “quduq”, “zindon”, “yo’l”, “ko’ngil” kabi tushunchalar ko’p qatlamli semantik ma’no kasb etadi. Ushbu ramzlar asarning falsafiy-estetik mazmunini yanada chuqurlashtirib, o’quvchini ruhiy tafakkurga chorlaydi.

QIYOSIY-ADABIY TAHLIL

Turli ijodkorlar tomonidan yaratilgan “Yusuf va Zulayho” asarlari umumiy syujet asosiga ega bo’lsa-da, poetik va falsafiy jihatdan o’zaro farqlanadi.

Qiyosiy jihatlar quyidagilarda namoyon bo’ladi:

- ishq konsepsiyasining talqini;
- obrazlar psixologiyasi;
- tasavvufiy ramzlar tizimi;
- poetik uslub;
- badiiy tilning emotsional-ekspressivligi.

Abdurahmon Jomiy asarida tasavvufiy-falsafiy qarashlar ustuvorlik qilsa, Durbek talqinida xalqona ruh, dramatism va hissiy ta’sirchanlik kuchliroq seziladi. Har ikki ijodkor syujetni o’z estetik qarashlari asosida boyitgan.

MAVZUNING MA’NAVIY-TARBIYAVIY AHAMIYATI

“Yusuf va Zulayho” dostonlari bugungi yosh avlod tarbiyasida ham muhim ma’naviy manba bo’lib xizmat qiladi. Asarda ilgari surilgan g’oyalar insonni:

- sabr-toqatli bo’lishga;
- halollik va poklikka;
- sadoqat va vafodorlikka;
- ezgulik va insonparvarlikka;
- ma’naviy barkamollikka

undaydi.

Mazkur dostonlar inson qalbini ezgulikka chorlovchi, ruhiy poklanishga yetaklovchi va komil inson g’oyasini targ’ib qiluvchi yirik badiiy meros hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, “Yusuf va Zulayho” syujeti Sharq mumtoz adabiyotining yuksak badiiy-falsafiy namunalaridan biri sifatida ishq, ma’naviy komillik va ruhiy poklanish masalalarini chuqur poetik talqin etadi. Yusuf va Zulayho obrazlari orqali inson ruhiyatining murakkab kechinmalari, ilohiy muhabbatning qudrati hamda komil inson g’oyasi badiiy jihatdan yuksak darajada ifodalangan.

Mazkur dostonlarning tasavvufiy, poetik va lingvopoetik xususiyatlarini o’rganish Sharq adabiyotining ma’naviy-estetik tafakkurini chuqurroq anglashda muhim ilmiy asos bo’lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Abdurahmon Jomiy. *Yusuf va Zulayho*.
2. Durbek. *Yusuf va Zulayho dostoni*.
3. Alisher Navoiy. *Xamsa*.
4. Komilov N. *Tasavvuf*. – Toshkent: Movarounnahr, 2009.
5. Bertels E.E. *Sharq mumtoz adabiyoti tarixi*. – Moskva, 1965.
6. Fitrat A. *O‘zbek klassik adabiyoti namunalari*.
7. Valixo‘jayev B. *Mumtoz adabiyot nazariyasi*.